

TARUPETTÄI

KARULA RAHVUSPARGI INFOLEHT NR 49

KEVAD 2012

Foto: Toomas Trapido

Tulemas on Paastumaarjapäev

Paastumaarjapäev, 25 märts oli Eesti rahva kommetes naiste püha. Sellel päeval naised tööd ei pidanud tegema. On teada ja uuesti elustatud mõned kombes seoses selle päevaga.

Paastumaarjapäeva hommikul panid naised – noorikud – tüdrukud end soojalt riidesse, pähe valged rätikud ja kogunesid lähima kõrgema mäe otsa päikest tervitama. Lauldi loomise laulu, tantsiti ringmänge, mõne suure puu otsa seoti soovipael. Nägu tuli pesta allikaveega, et ikka virk ja selge silmaga terve aasta olla. Kui ilm oli soodne, söödi kaasa võetud pannkooke ja joodi punast jooki. Ebasoodsa ilma korral koguneti selleks kõrtsi või mindi kellegi poole.

Tähtis rituaal oli oma esiemade meeldetuletamine ja austamine. Selleks nimetasid kõik kokkutulnud kõva häälega oma ema ja vanaema nime.

- * Kaitsekorralduskava vahehindamine
- * RMK 2011–2015 külastuskorralduskavast
- * Natura 2000 metsatoeused
- * Maahoolajatele vastavad RMK ja Keskkonnaamet
- * Käivitub suurprojekt „Karula karudele“
- * Registreeru giidikoolitusele

TASUB T E A D A

Söökideks sellel päeval olid ümmargused pannkoogid austuseks päikese vastu. Samuti kalatoidud, kuna paastumaarjapäev on paastuajal. Juua võisid naised punast veini või muud punast jooki, et terve jume ja punased põsed saada. Ka saunaskäimine oli sellel päeval soovitatav.

Kodus võis oma õunapuid värviliste lindidega kaunistada, et neile rõõmu teha ja meelitada suvel head saaki andma.

Karula Naisseltsi naised on alates 2004 aastast koos käinud Paastumaarjapäeva tähistamas. Kui ilm on vähegi lubanud ja tee lahti aetud, oleme käinud Rebasemõisa tornis. Ka koolimaja vastas mäe peal on päikesetõusu hea vaadata. Pärast oleme Naisseltsi majas pannkooke süüdnud. Varajane tõusmine ja värskes õhus viibimine teeb meele reipaks ka uduse ja pilves ilmaga. Uskudes, et nende rituaalide täitmine annab energiat, head tervist ja soovide täitumist, siis tasub kindlasti järele proovida.

Kuigi on pühapäev, soovitan kõigil naistel – noorikutel ka sel aastal Paastumaarjapäeval päikest tervitada.

Rebasemõisa vaatetornis päikest tervitamas (2009). Foto: Karula Naisselts

Kohtume enne päiksetõusu Rebasemõisa mäel vaatetornis!

Virve Niilisk
Karula Naisselts

Tänavu toimub Karula rahvusparki kaitsekorralduskava vahehindamine

Milleks üldse vahehindamine?

Karula rahvusparki kaitsekorralduskava (KKK) on koostatud aastateks 2008-2018. Kava koostades seati eesmärgid 10 aastaks. Eesmärgid esimeseks viieks aastaks on kavas sõnastatud täpsemalt. Samuti on täpsemalt planeeritud eelarve iga vajaliku tegevuse jaoks. Kava II poole eelarve on pigem prognoos, sest nii pika aja peale ei ole võimalik täpselt tööde mahtusid ja hindasid ette näha.

Täna on kava kehtinud viis aastat. Seega on aeg üle vaadata, kui suures mahus on seatud eesmärgid täidetud. Samuti vajavad täpsustamist järgmise viie aasta plaanid.

Ajakavast

Vahehindamise käigus arutatakse teemade kaupa läbi olulisemad valdkonnad. Selleks on Keskkonnaamet koostanud esialgse ajakava vahehindamise koosolekute korraldamiseks. Teemasid käsitletakse tegevuste põhisel:

liigid ja elupaigad, maastikuhooldus, külastuskorraldus ja keskkonnaharidus ning kultuuripärand. Enamik kokkusaamisi on planeeritud aasta I poolde.

Orienteeruv koosolekute ajakava on järgmine:

- maastikuhooldus – aprill,
- kultuuripärand – mai,
- külastuskorraldus ja keskkonnaharidus – juuni.

Liikide ja elupaikade temaatika eeldab peamiselt kaardi- analüüsi ja kaitse-eesmärkide sõnastamist vastavalt uuele KKK koostamise vormile. Seetõttu ei ole esialgu suuremat kokkusaamist planeeritud. Aasta lõpus on kavas korraldada aruannet tutvustav koosolek.

Reet Reiman
Keskkonnaameti
kaitse planeerimise spetsialist

RMK 2011-2015 Karula rahvusparki külastuskorralduskavast

Uuendatud trepp Rebäse maastikurajal. Foto: Krista Näkk

Karula rahvusparki käsitlev RMK külastuskorralduskava (edaspidi KKK) on rahvusparki olemusest lähtuv, külastuskorralduslikke arenguid ning majandamislahendeid käsitlev, samuti ala väärtuste kaitset korraldav „elus“ arengudokument. KKK tugineb peamiselt kaitseala kaitset korraldavatele dokumentidele, uuringutele ja planeeringutele ning alale kavandatav rekreatiivne tegevus on orienteeritud eeskätt eksponeerimiseks sobivate kaitseala väärtuste tutvustamisele (KKK koostamisel on primaarne loodus). Kava vaadatakse üle regulaarselt, vajadusel täiendatakse kord aastas iga uue eelarveperioodi planeerimise eelselt ning kavandatud

tegevusi korrigeeritakse vastavalt seire- ja uuringuandmetele ning muutunud õigusaktidele.

Lähtudes tänaseks väljakujunenud külastajate hulgast, rahvusparki kaitse-eesmärkidest ja rahvusparkile pandud ülesannete täitmise vajadusest, on eelkõige oluline parandada olemasoleva taristu kvaliteeti ning kujundada mitmekülgseid kasutusvõimalusi pakkuv, loodusväärtuste kaitset tagav looduses liikumise ja teavitamise süsteem.

KKK-ga planeeritud taristu on eeskätt ennetava iseloomuga, mis tähendab, et regulaarselt hooldatavad külastusobjektid on rajatud eeskätt kaitstava loodusobjekti kaitseks ning kasutuse suunamiseks.

Hea kohalik elanik!

Täpsem teave RMK külastuskorralduskava kohta on üleval MTÜ Karula Hoiu Ühingu kodulehel ning paberkandjal on kava tutvumiseks RMK Karula rahvusparki kontoris.

Rohkem infot saab RMK loodushoiuosakonna külastusjuhilt telefonil 524 0187 või e-posti aadressil krista.nakk@rmk.ee, samuti RMK Karula rahvusparki teabepunkti telefonidel 782 8350, 5304 3504 või e-posti teel karula.teabepunkt@rmk.ee.

Krista Näkk

RMK loodushoiuosakond

Lõuna-Eesti piirkonna külastusjuht

Meeldetuletus metsaomanikele

Erametsakeskuse kaudu saab taotleda nii Euroopa Liidu kui siseriiklikke metsandustoetusi.

Toetuste taotlemisel saab infot ja abi küsida Valgamaa ja Võrumaa piirkonna tugisikutelt:

Võrumaa tugisik: Erki Sok, telefon 522 9424, e-post erki.sok@erametsaliit.ee

Valgamaa tugisik: Helju Leosk, telefon 5624 7325, e-post helju.leosk@erametsaliit.ee

NATURA metsa toetus

Natura 2000 alal asuva erametsamaa kohta antava toetuse eesmärk on kaasa aidata Natura 2000 võrgustiku alal asuva erametsamaa säästvale kasutusele kompenseerides erametsaomanikele Natura 2000 metsaalade majandamisel saamata jäänud tulu.

Toetust võib taotleda vähemalt 0,3 hektari suuruse taotleja omandis oleva metsaala kohta, mis asub Natura 2000 võrgustiku alal ja on kantud keskkonnaregistrisse.

Taotlusi võtab vastu Erametsakeskus igal aastal 2.–21. maini. Hilinenud taotluste vastuvõtmise aeg on 22.05–15.06, kuid sel juhul vähendatakse toetuse summat.

NB! Toetuse saamiseks tuleb esitada taotlus igal aastal uuesti!

Täpsemat informatsiooni toetuste taotlemise kohta saab Erametsakeskusest Tallinnas, Mustamäe tee 50 ja www.eramets.ee

Toetuste infotelefonid:

Natura metsa toetus: 683 6058, 683 6064

e-post natura@eramets.ee

Metsameede: 683 6065, 683 6059

e-post metsameede@eramets.ee

Tiia Trola

Keskonaameti

keskkonnahariduse spetsialist

Riigi rohumade kasutusest - uus haldaja uued probleemid...

Juba üle kuue aasta on Karula rahvuspargis nagu ka teistel eesti kaitsealadel toimunud pidevad muutused looduse kaitsmise süsteemis. Hoolimata pidevatest lubadustest asju paremaks teha, saabub siiski enamasti vaid uusi segadusi. Üheks viimaseks segaduse tekitajaks on kujunenud Riigimetsa Majandamise Keskuse (RMK) kaasamine kaitsealade majandamisse. Valuteemaks on kujunenud riigimaade rendilepingute üleminekuuga kaasnenud teineteise mittemõistmised.

Suur osa Karula rahvuspargi kultuurimaast kuulub riigile. Enamasti on tegemist endiste talumaaadega, mis on jäetud tagastamata või on maa riigile müüdud/vahe-tatud. Pikka aega kasutusest seisnud riigimaade osas said asjad oluliselt selgemaks 2005. aastal, kui maadele leiti kasutajad. Uutele kasutajatele pandi kohustuseks maid hooldada ning maksta riigile renti. Rentnik sai ka õiguse teenida maade kasutamisest põllumajanduslikku tulu ning taotleda PRIA toetusi. Maade taaskasutusse võtmise järel on maastik kohati tundmatuseni muutunud – vahepeal võsastunud ja kulu alla jäänud alad said taas avatud ning põllumajanduslikku kasutusse.

2011. aasta tõi taas muutusi kaitsealade valitsemise süsteemis, muuhulgas määrati kaitsealal asuvate riigimaade haldajaks RMK. Seekordne muutus tõi kaasa ka muutumise suhtumises riigimaade kasutajatesse. Koostööl baseeruvast partnerlusest sai ärisuhe – üks osapool annab maad rendile ja seab tingimused, teine osapool kas võtab pakutu vastu või loobub. Tehtud võsalõikused osutusid aga vajaliku töö tegemise asemel sootuks riigivara riisumiseks. Niitudele hakkasid ilmuma aeg-ajalt maasturijäljed ning rentniku raiutud võsa hunnikutele üleöö värviga kiri RMK. Eriti markantseks suhtlemise vormiks kujunes aga olukord, kus maakasutaja sai kuulda (mitte RMK käest), et riigimetsa majandaja on maakasutaja võsaraie pärast politseisse kaevanud. Varem levinud tava järgi lepingu osapooled siiski arutavad probleeme omavahel – politsei kaasatakse ainult siis, kui teist poolt on teavitatud ja sekkumine osutub vältimatuks. Lõpuks lahenes asi siiski sellega, et politsei lõpetas uurimise kuna midagi uurida ei olnud...

Suurt arusaamatust on tekitanud ka RMK suhtumine põllumaale murdunud puude koristamise osas. Kui „talupoja mõistus“ ütleb, et sellised puud peaks koristama (koju kütteks viima), siis nüüd on nõue, et selline murdunud puu tuleb ladustada kohapeal ja seejärel võib alustada RMK-ga läbirääkimisi puu ostmiseks. Võib-olla moodustavadki sellised põllumaale murdunud mädad remmelgad riigile kokku suure väärtuse mida müüa, kuid julgen väita, et maakasutaja koristab selle oma põllult, et saada maa

korda. Hakata sellist murdunud puitu ladustama ja seda veel RMK-lt ostma (!) ei ole mõistuspärane. Ühest küljest mõistan, et riik peab oma varade üle arvestust pidama, kuid risul ja varal tuleb ikkagi vahet teha.

Rahvuspargis on looduskaitseliste eesmärkide saavutamine võimalik ainult kaitseala valitseja(te) ja kohalike elanike tihedas koostöös. Koostöö aluseks saab olla aga üksnes teineteisega arvestamine ja koostööpartneri austamine. Praegune käimas olev Karula Hoiu Ühingu projekt „Meie Karula“ on heaks võimaluseks partneritel teineteist tundma õppida ning koos edasi minna. Tuleb mõista, et suhtumine, kus riigimaa valitseja pakub ressursi ja maakasutaja ostab seda, on rahvuspargi kontekstis vale. Rahvuspargis pakub riik maakasutajale maad ja maakasutaja pakub riigile vastu maahooldamise teenust. **Arvestades, et rahvuspark on loodud kaitsmaks ka kohalikku elulaadi ja säästvat keskkonnakasutust, ei saa rahvuspargi alal keegi peale kohaliku taluniku maahooldusteenust pakkudagi ilma, et sellega kahjustataks kultuuripärandiga seotud väärtusi.** Maahooldaja väärrib usaldust, seda kinnitavad ka viimase seitsme aasta kogemused, mil just maahooldajad on teinud tohutu töö maastike taastamisel ja enamasti sellega suurepäraselt hakkama saanud.

Maastike taastamistööd on veel teha üksjagu ja tõdema peab, et seoses hakkepuidul baseeruva kütte levimisega on võsast tõepoolest väärtus saanud. On mõistetav, et selle hakkemassi ülestöötamise ja müügiga tegeleb maade omanik – RMK. Siiski tuleb silmas pidada ka võsast puhastatava ala edasist kasutust, millega peab tegelema riigimaa rentnik. **Igati mõistlik on enne iga võsavõttu leida maale kasutaja (kui seda veel ei ole) ning temaga läbi rääkida võsalõikuse tingimused. Vältimaks hiljem võsalõikusega rikutud maade teket (liig kõrged kännud, lõhutud põld, kasutatud hõrendikud „puisniidud?“).** Edasise maahoolduse (sh taas kasvava võsa piiramise, murdunud puude koristamise, vajadusel hooldust segavate lünga vajunud puude eemaldamise jne) võiks aga taas maa kasutajale usaldada.

Mats Meriste
Hallimäe talu peremees

Käesolevas kirjatöös olen kasutanud kogemusi Karula rahvuspargi Administratsiooni niiduhoidus spetsialisti tööst. Faktilist ja emotsionaalset materjali olen kogunud 2. detsembri „Meie Karula“ projekti rahvakoosolekult, suhtlusest kohalike maakasutajatega ning külajuttudest. Vabandan kui tekstis esines faktivigu, või kui kõneviis tundus liialt järsk.

Kirjatöö autor ei rendi mitte hektaritki riigimaad Karula rahvuspargis.

RMK poolne vastus maahooldajatele

RMK on riigi metsa- ja looduskaitsemaade haldaja valdaja seaduse ja riigivara valitseja poolt antud volituste piires. Alates 2010. aastast on RMK-le üle antud kaitsealadel paiknevate riigimaade rendilepingud, sealhulgas ka Karula rahvusparkis. Kahjuks pole enamustes lepingutes täpsustatud rentniku täpsed kohustused maa hooldamisel. Kuna paljudesse lepingutesse on enne nende RMK-le üleandmist tehtud täiendused, mille kohaselt rentnikul on õigus iseseisvalt esitada metsateatise, siis puudub RMK-l tegelik ülevaade sellest, millistel aladel ja millistes mahtudes tehakse koosluste taastamiseks raietöid. RMK eesmärk nende maade rentimisel on tagada maahoolduse jätkumine. Vajalik on riigivara nõuetekohane arvelevõtmine ning võõrandamisel rakenduvate õigusaktide järgmine, mida rendilepingute RMK-le üleandmisele eelnenud perioodil ei arvestatud. RMK peab olema teadlik sellest, kus ja millises mahus raietöid kavandatakse ning peab hindama, kas raiel tekkiv puit omab varalist väärtust või mitte.

Riigile kuuluvatel maatükkidel poollooduslike koosluste taastamisel ja hooldamisel tekkiv puit kuulub riigile. Raieid saab metsateatise alusel, mille esitamise vajalikkuse otsustab RMK ja esitab selle rentniku soovile tuginedes. RMK saab tegutseda ainult kooskõlas õigusaktidega ning sellest tingituna määratakse poollooduslikelt kooslustelt varutud võsale ja puitmaterjalile hind, millega rentnik saab selle ära osta. Hinna arvestamisel toimib alates 1. märtsist ühtne

reegel, et võsa ja puitmaterjal võõrandatakse rentnikule kokkuleppehinnaga. Rentniku poolt ülestöötatud võsa ja puitmaterjali kogus ja sortimentatsioon hinnatakse vahe-laos, müügihinna kujundamisel arvestatakse sellest maha keskmine ülestöötamiskulu.

Rentnikul on õigus hooldamist või liikumist takistav puu tükeldada. Puidu omanikuks saab rentnik siis, kui on raie-õiguse metstkonnalt ära ostnud. Raieõiguse saab RMK müüa sanitaarraie korras ka langemisohus oleva puule. RMK soovib leida koos rentnikuga ratsionaalsed lahendused murdunud või ohtlike puude koristamiseks. Puude raieks ja oma tarbeks koju viimiseks on nõutav metsateatis ja müügikokkulepe, mis tuleb vormistada metstkonnas. Võsa müügi korrektne vormistamine ei ole lugupidamatus maahooldajate vastu, vaid elementaarne norm, mille juurutamisel tuleb teha koostööd. Koostööks ei saa pidada seda, et maahooldaja raiub ja omastab RMK-lt renditud maalt ilma teavitamata puitu. RMK teeb omalt poolt jõupingutusi, et uued reeglid saaksid paari kuu jooksul kõigile rentnikele selgeks ning sellest tulenevalt teeme ettepaneku enne 2011. aastat sõlmitud rendilepinguid täpsustada. **Soovime, et koostöö maahooldajatega muutuks ladusamaks ning kiiremaks.**

Risto Sepp RMK Valgamaa metstkonna metsaülem
Agu Palo RMK Võrumaa metstkonna metsaülem

Keskkonnaameti vastus maahooldajatele

Keskkonnaamet peab jätkuvalt väga oluliseks maastike taastamist ja hooldamist Karulas ning maaomand ei tohiks saada selle takistuseks. Kohalikel elanikel on antud eesmärgi saavutamisel oluline roll, kuna leiame, et just nende abil suudame tagada jätkusuutlikkuse. Maastike taastamisel ja hooldamisel ei ole eesmärk ilusad pilt-postkaardi vaated, vaid need maastikud peavad elama ning andma elatist kohalikule kogukonnale.

Maade riigiomandisse jätmisel anti selge sõnum, et soovitakse kaitsta olemasolevaid väärtuseid. Samas mitte pannes liialt suuri piiranguid eraomanikule. Sissetöötatud rendirütm muutus seoses maade volitatud asutuse esindaja vahetusega. Võib eeldada, et ülevõetud lepingute maht oli äärmiselt suur. Mistõttu ei suudetud koheselt kõikide lepingute detailideni ja lepingupartneriteni minna. Sellest on tingitud praegused ebakõlad. Rendilevõtja käitus vanade harjumuste kohaselt, kuid RMK-s kehtivad protseduurid on sellest erinevad. Keskkonnaamet on osapooltele selgitanud senikehtinud tingimusi ja uuest olukor-

rast tingitud muutuste vajadust. Kõige problemaatilisem on, et rendilevõtjad ei ole piisavalt täpselt teadvustanud endale metsaseaduse sätteid ning RMK-s kehtivad korrad muudavad rentnikule taastamise tingimused senisest erinevaks. Taastamisprotsessi kahjumlikuks muutumise vältimiseks on vaja uut tingimustel kokkulepet RMK-ga.

Segaduste ära hoidmiseks ning rentnikele liialt suurte koormuste panekut alade taastamisel, on ühe variandina arutatud võimalust, et riigimaadel hakkab alade taastamisega tegelema vaid RMK ning edasise hooldusega tegeleb juba rentnik. Aga ka sellise skeemi rakendamisel on eelkõige vajalik leida endale kohalik partner, kes alustatud tööga jätkab, vastasel korral ala taastamisele ei lähe. **Seega kõige olulisem on, et toimuks koostöö.**

Leelo Kukk
Keskkonnaameti
peadirektori asetäitja eluslooduse alal

Keskkonnaameti suurprojekt – „Karula karudele“

Tihti on rahvusparki külalised küsinud, et kas Karula nimi on tulnud siin hulgikaupa elavatest karudest. Senini oleme vastanud eitavalt, sest karude arvukusega ei ole meie kant vähemalt viimased 100 aastat eriti hiilanud.

Viimastel aastatel on küll üksikud isakarud siinmail talvitunud ja 2009 aasta suve teisel poolel nähti ka emakaru kahe pojaga ringi liikuvat aga sellest kõigest ei piisa väitmaks, et meil elaks oma karude perekond. Käesoleval aastal peaks olukord selles suhtes kõvasti muutuma.

Nimelt on Keskkonnaamet koos Nigula Metsloomade Rehabilitatsiooni Keskusega (Nigula MRK) algatanud projekti nende metsloomade päästmiseks, kes pole loodusesse lahtilaskmise ajaks omandanud piisaval määral inimpelglikust ja keda samal ajal ei soovi endale

ükski loomaaed. Läbi aegade on olnud suurim probleem karudega. Praegugi ootab loodusesse lahtilaskmist üks isane ja ema pojaga aga nad on niivõrd hooldajatega harjunud, et suvalises kohas lahtilaskmise järel hakkaks nad luusima elamiste ümber ja tegema pahandust.

Pika ja põhjaliku kaalumise järel otsustati projekti katsealaks valida Karula rahvuspark. Nagu pärast selgus oli valimisel kaalukeeleks saanud just meie Karula nimi.

Küsimusele vastus, et missugused tegevused hakkavad toimuma eelpool mainitud projekti raames oleks kronoloogilises järjekorras järgmine:

- Valitakse välja töölisel 2 töökoha täitmiseks (karude hooldaja-dresseerija)
- Lihtsustatud riigihanke korras leitakse karudele mõeldud talukoha renoveerija.

Nüüd ongi õige aeg vaadata üle ka kasu mida nii kohalikud kui ka rahvusparki külastajad saavad selle projekti õnnestumise korral:

- Luuakse 2 väga hästi tasustatud töökohta (vähemalt sissetuleku osas võid suhelda riigikogulastega võrdselt positsioonilt)
- Renoveeritakse 1 talukoht
- Lastele ja ka teistele külastajatele on võimalik anda senisest veelgi paremat loodusharidust. Saab jälgida karude tegevust tema enda looduslikus keskkonnas

Isakaru Mati maiustamas enne Karulasse sõitu. Foto:Kati Karutaltsutaja

- Vähemalt üks (esialgse plaani kohaselt suur isakaru) õpetatakse puid ja vett tuppa tassima ja metsas puid tegema – rakendatakse abivajavate inimeste aitamisest ning RMK loodusharidusega koos lõkkeplatse koristama.

Enam ei ole ka loodushariduse muret napsiste külastajate korrale kutsumisega. Probleemide korral teed ainult auto kuu-diukse lahti ja suurt karu nähes laheneb kõik iseenesest.

Loomult leebem emakaru rakendatakse koos pojaga rohkem loodushariduslikel eesmärkidel.

Külastajate turvalisuse pärast pole vaja karta, sest peale hooldajate-dresseerijate saavad erikoolituse ka keskkonnaameti loodushariduse spetsialist ja RMK loodusharidus.

Nüüd tähelepanu kõigile huvilistele!

Karula Rahvusparki Adminstratsioon kuulutab välja konkursi karude hooldaja-dresseerija (2 kohta) töökohtade täitmiseks. Kandidaat peab elama kohapeal või lähiajal siia elama asuv (elamise võib saada ka renoveeritavas talus), julge, hea füüsilise vormi ja valu talumisega. CV koos esseega teemal „Miks ma armastan karusid“ tuua isiklikult 1. aprillil 2012. a kella 10.00-ks Karula rahvusparki.

Karula Rahvusparki Adminstratsioon

Kuis sai ja arvu vaimlidsõst kultuuriperändusest?

Ku kõnõldas Karula kandi perimüskultuurist, käüvä iks jutust läbi säändse märgusõna nigu simman, käsitüü, rahvatohtri, lambide pedämine, rahvalaul ja rahvapillimäng, talgutüü, kalendri tähtpäivi pedämine. Paistus, et Karula rahvale om neo asja tähtsä, kogokund huul uma kultuuriperändusest.

Kultuuriperänduse hoitmisõ man kõnõldas viimätsel aol sändsest as'ast nigu *vaimne kultuuripäränd*. Mi olõ harinu kultuuriperänduse sõna tarviten mõtlõma innekõkkõ asjust, olkõ tuus sõs palgõst tettü maja, kalmuaid, rahvarõivas, vokk vai mõni muu sääne. A kõik tiidmine, miä käü kas as'ju manu vai elämisviie kotsilõ, omgi vaimlinõ pärändüs, edesiant tiidmine. Tuud saa ütstõsõlõ edesi anda kõnõlõmise ja näütämisega.

Võtami mõnõ näüte, et asi selgembäs saanu. Vokk om riistapuu langa ketramisõs. A tuus, et langa saia, piät tiidmä ja mõistma, kuis vokiga tüüd tetä ja minkast tuud langa saa. Tõne tarkus om voki tegemine – tuud piät kah mõistma tetä. Mis puust tä hää saa, kuimuudu jupi tetä ja umavaihel kokko panda nii, et kõrralik tüüriist saa. Asju om alalõ hoita lihtsamb, ku tiidmist, miä sinnä manu käü.

Vaimlisõs peränduses või olla tiidmine, kuis lehmä pitä, kuis korvi kuta, kuis kallo püüdä, kuis palki tahvitsa, ilma ennusta jne.

Kõgõ egäpäävätsemb tiidmisõ edesiandminõ om perren umma latsilõ. A tiidmine või tulla ka külä päält tõisiga läbikävven, päältkaijen vai mõnõ tüü man ütenaviten. Vaimlidsõ peränduse hulka käü ka juttõ edesikõnõlõmine ja laulõ laulmine, tuu kiil, millen tiidmise edesi andas.

Vaimlinõ perändüs om kõüdet innekõkke inemiisiga ja eloviiega, midä om sõs põlvõst põlvõ edesi antu.

Egä vahtsõ põlvõga elo tsipa muutus, a põhilidsõ tiidmise läävä iks edesi. Viimätsõ 50 aastage omma elomuu-tusõ häste kipõstõ käünü, rahvas om inämb liikuma naanu, liina omma kõvva kasunu, tiidüslik tarkus tüküs är süümä talupojatarkust ja maailm tüküs väegä ütte näko minemä.

Pallund umaagisist tiidmiisist olõki ei täämbäsen elon vajja, a inemiisile om sõski uma kodo, kotus ja kogokund tähtsä, tuuperäst peedä-i õigõs kõgõst vallaütlamist. Ja tuuperäst kõnõldas ka inämb kultuuriperänduse kaitsmisõst, hoitmisõst, säälhulgan kotusõpääldsõ tiidmise tähtsusõst.

Sama murrõ ja mõttõ omma üleilma riikel ja rahvil, selle om 2003. aastagal vällä kuulutet rahvidevahõline lepe – vaimlidsõ kultuuriperänduse kaitsmisõ konventsioon. Tuuga tahõtas kaitsta elon olõvat vaimlist kultuuriperändüst, miä om kogokundõ jaos tähtsä. Eesti riik om leppele ala kirotanu 2006. aastagal.

Eestin om valla tettü ka vaimlidsõ kultuuriperänduse nimistü, kohes kogokunna saava üles tähendä umma perändiliisi tiidmisi. Ütsjagu ülesmärgmisi om nimistün ka vanalt Võromaalt: savvusann, sannan liha suidsutamine, sõiratego, võro kiil, võromaa vana rahvalaul, lõõtspilli tegemine ja lõõtsamäng, siini korjamine ja süümine, lastukorve kudamine, rahvameditsiin ja matidsõkombõ.

Karula kandist saa eräle kitta lambavilla- käsitüüd, mille kotsilõ piäs kokkovõtus piä ka nimistühe jõudma. **Miä võinu Karulast viil olla nimistün üles märgit – tuu om küsumine kogokunnalõ.**

Tuletõrje veevõtukoha rajamise talgud Kaikal 2008.
Foto: Lilian Freiberg

Tiidmine vai tarkus või olla ka laembalt olõman ku õnnõ üte kogokunna käen. Näütes sõira tegevä nii võrokõsõ ku seto, sõiratego om mõlõmba rahva peritü kommõ ja tuud või lukõ nii üte ku tõse kogokunna peränduses. Mõlõmba võiva ka tuust nimistün teedä anda. Ja peris üttemuudu tuu sõiravärk mõlembal puul kimmähe olõ ei.

Vaimlisõst perändusest kõnõlemise ja nimistü mõtõ om naile asjulõ inämb tähelepandmist saia. Tuu kimmähe avitas põlitsõl tiidmisel edesi ellä ka täämbäsen päävän.

Täsembält saa as'ast lukõ: www.rahvakultuur.ee

Külli Eichenbaum
Eesti vaimlidsõ kultuuriperänduse nõvvukogoline
Võro Instituudi projektejuht

Karula pärimust

Saera kõrtsi karutaltsutaja

Lugu juhtus ülemöödunud sajandi lõpuaastatel Saera külas, mis oli tolal kohalikus mõistes tähtis koht. Küla läbis postitee, läbivoolavale ojaale oli rajatud pais ja väike vesiveski. Kõige tähtsam oli siiski kõrts, kus kord peatunud keegi karutaltsutaja. See näidanud rahvale raha eest karule õpetatud trikke. Saera küla viimase elaniku Koe-mets Viktori emapoolne vanaisa Savi Juhan oli olnud üks krutskeid täis poisiklutt. Nii oli ta peale passinud kuni karu peremees läks kõrtsi sooja ja jättis karu välja ketti. Hiilis vaikselt lähemale ja ajas oma koera ootamatult karule kallale. Koer oligi saanud karu korra tagumikust naksata. See vihastas karu niivõrd, et ta kahmas oja kaldal olevast jääkamakate hunnikust (neid oli varutud suvel piima jahutamiseks) ühe suure jäätüki ja virutas selle üle kõrtsi katuse.

Mõirgamise peale väljatulnud peremees rääkis, et tema karu pidigi äkilise loomuga olema. Ta olla õpetanud oma karu, muude trikkide tegemise kõrvalt ka puude tassimise selgeks. Ühel korral ei jõudnud puusületäiga tuppa tulevale karule ust õigel ajal lahti teha ja karu oli selle lihtsalt pilbasteks lõõnud.

Värtemäe talu Ähijärve küla
Mati Urbanik (2012)

Koolitused ja üritused rahvuspargis

Seoses paljude tekkinud küsimuste tõttu, korraldab RMK märtsi viimasel nädalal Ähijärve kontoris maahooldajatele teabepäeva. Täpsema toimumisaja anname teada nii RMK kodulehel, KHÜ listis kui ka kohalikes lehtedes.

Tulemas giidikoolitus. Ootame kõiki huvilisi registreerima hiljemalt **31. märtsiks** telefonidel 525 1552, 782 8353 või e-mail tiia.trolla@gmail.com. Tulemusena koolitatakse Karula rahvuspargis 10 algajagiidi, kes on läbinud koolitusprogrammi vastavalt giidile vajalikele kutseteadmistele. Lisaks spetsiaalteenused Karula rahvuspargi kultuuri- ja ajaloo, looduskaitse korraldusest, tänapäevast ning külastusobjektidest.

19.04.2012 – Loodusõhtu – „Kes meil metsas elavad“ Karula rahvuspargi külastuskeskuses. **Loodusõhtu algab kell 17.00 ja kestab 3 tundi.** Loodusõhtul tutvustab loodusretkejuht Vahur Sepp metsloomade kombeid, selgitab looduses toimuvate protsesside vahelisi seoseid, räägib jahindusest ja selle vajalikkusest. Oma jutu paremaks näitlikustamiseks on ka jäägriametit pidanud mehel kaasas nii metsloomade nahku, koljusid, ekskrementide ning näidiseid toitumislõigetest.

Vaimse pärandi päev toimub aprilli II pooles. Kavas on tutvustada ja propageerida Karula kihelkonna vaimset pärandit ning kaardistada olulisemad suunad Karula kihelkonna vaimse pärandi säilitamisel. Täpsem info ilmub Karula rahvuspargi kodulehel.

12.05.2012 – Kevadmatk Karulas – Retkejuhi eestvedamisel minnakse matkama Peräjärve matkarajale. Rada viib matkalise läbi erinevate metsatüüpide ja annab ülevaate metsade erisugusest kasutusest läbi aegade. Matkapäeva algus kell 11.00.

21.07.2012 Käsitööpäev – Simman mille käigus tutvustatakse ja propageerida Karula rahvuspargi kohalike elanike hulgas traditsioonilist käsitööd, pärimusmuusikat ja kohalikke toite. Toimuvad loengud ja õpitoad ning korraldatakse kohaliku käsitöö näituslaad. Õhtu lõpeb simmaniga.

 TARUPETTÄI
KARULA RAHVUSPARGI INFOLEHT

Täname kõiki autoreid ja kaasamõtlejaid!

Tarupettäi koostaja:
Keskkonnaameti keskkonnanahariduse spetsialist Tiia Trolla,
mobiil 525 1552
Küljendus: Akriibia OÜ

RMK Karula teabepunkt avatud K–R 10–16
Ähijärve kontor avatud E–R 9–16
Aadress: Ähijärve küla, Antsla vald,
66420 Võrumaa, telefon 782 8350

Loodusvaht 529 0388
Teabespetsialist 5304 3504
Maahoolduse spetsialist 5340 8012
Looduskasutuse spetsialist 516 1479
Keskkonnahariduse spetsialist 525 1552

Trükise väljaandja:
Keskkonnaamet
www.keskkonnaamet.ee

Välja antud
Sihtasutus
Keskkonnanahariduse
investeeringute
Keskus toetusel.

